

ESSÄ JENNIFER MACK · OLA BROMS WESSEL · TIM ANSTEY

Att bygga om Sverige

När man i dag renoverar områden ur miljonprogrammet måste man se det personliga och efemära som likvärdigt det strukturella och konstruktionsmässiga. Men behovet av delaktighet får inte överskugga estetiken.

Den svenska välfärdsstatens senmodernistiska arkitektur, som en gång sågs som en ledstjärna för utvecklingen, har varit föremål för hård debatt sedan det abrupta samhällsskiftet i och med oljekrisen och omstruktureringen av industrin på 1970-talet. Varierande förslag för omdaning av detta stora och ofta illa beryktade urbana landskap har sträckt sig från den befängda idén att riva allt och bygga nytt, till noggranna studier av konstruktionsprinciperna för den befintliga bebyggelsen. De har alla funnit sin röst.

De flesta svenska städer och samhällen har något bostadsområde som byggts under miljonprogrammet, det nationella initiativ till storskaligt bostadsbyggande som skapade dessa omtvistade stadsdelar. Runt stora städer som Stockholm, Göteborg och Malmö planerades områden ofta som självständiga stadsdelar med skolor, butiker och andra samhällstjänster. Som nya stationer i ett nytt kollektivtrafiknät var de en del av – och samtidigt separerade från – den stad som de var avsedda för.

Att karakterisera det väsentliga i dessa ambitiösa projekt är komplicerat. Miljonprogrammets stadsdelar är verkligen "platser" i fysisk mening men besitter samtidigt alla apparatens kännetecken. Morfologiskt är de byggnader, men de existerar även på politisk, administrativ, juridisk och infrastrukturell nivå. De är "industriella" eftersom de är en produkt av storskaliga statliga investeringar, statligt finansierad forskning och standardiserade byggmetoder. Men de är också sociala projekt, eftersom planerarna införlivade högt satta mål för vardagens offentliga liv i den ursprungliga utformningen. I den svenska folksjälen har deras namn blivit symboler som frambringar bilder och åsikter om social välfärd, invandring, segregation, arkitektur, stadsplanering och design, kulturfrågor och samhällsförändring. Man behöver bara nämna Tensta, Hammarkul-

len eller Rosengård för att väcka känslor. En sak är säker, denna byggnadskropp – om man kan kalla den det – är en mycket stor kropp: omkring 25 procent av alla svenska byggnadsverk är från perioden mellan 1965 och 1975. Oavsett om man åker till de forna Sovjetstaterna, till Tyskland, Italien och Centraleuropa eller till Nederländerna, England eller Frankrike är problematiken med den senmodernistiska arkitekturen och stadsplaneringen och den tillhörande sociala agendan en ständig utmaning. En utmaning som också finns än längre bort, i USA och i före detta kolonier, där de europeiska uppfattningarna om socialdemokrati, planering och bostäder haft stort, inte odelat gott, inflytande. Inom alla dessa olika områden kan formgivare, forskare, politiker och boende ställa samma fråga: vad bör hända nu?

Trots att den negativa bilden av miljonprogrammet fortfarande överskuggar ursprungstanken, kan det statliga initiativets ursprungliga symboliska kraft som ledstjärna för utvecklingen i Sverige inte underskattas. Svenska politiker och arkitekter var en del av en internationell, långlivad rörelse: en tro på att arkitektur och stadsplanering kan omforma samhället som placerade arkitekter och deras verk i centrum för kostsamma insatser för att bygga upp den framtid vi upplever i dag. Stockholmsutställningen 1930 visade hur funktionalismen kunde ges en unik svensk form: här skulle socialdemokratisk politik och ekonomi som betonar jämlikhet mellan medborgarna smälta samman med designprinciper baserade på föreställningar om enkelhet och kvalitet. Samtidigt kom medborgarskapets rättigheter och skyldigheter att framträda i den kraftfulla metaforen folkhemmet.

Dessa sociala och rumsliga ambitioner blev en politisk metafor för den socialdemokratiska regeringens expansiva politik, under tiden 1932 till 1976. Det snabbt moderniserade svenska samhället skulle vid 1900-talets mitt erbjuda samma sociala status för alla medborgare, en stabil ekonomi med sysselsättningsmöjligheter och allmän utbildning. Med dessa nya rättigheter föreställde sig makthavare, i dialog med arkitekter och stadsplanerare, en helt

→ Miljonprogrammets utmaningar kräver nya arbetsmetoder.

ny byggnadsform som inte bara skulle fungera som en ram för vardagslivet, utan också som ett verktyg för sociala reformer. De första åtgärderna för att ta fram nya bostäder genom statliga initiativ kom på 1950-talet, och för den starkt expanderade bostadsproduktion som följde 1960 till 1975 passar det namn för perioden vi numer ofta använder: ”rekordåren”. Det var efterkrigstidens ekonomiska boom som gjorde att Sverige kunde göra en förändring av den byggda miljön som tidigare inte varit möjlig.

Men varför kom bostäder och stadsplanering att bli så centrala verktyg i omdaning av det svenska samhället? Ett nationellt bostadsinitiativ svarade på det som i själva verket var en nationell skam över trångboddheten i städerna. Många medborgare använde fortfarande utedass och fick värma vatten för sällsynta bad. 40 procent av de svenska hemmen saknade 1960 badrum, (och 15 år senare hade det antalet minskat till nästan 0). När allt fler arbetare flyttade till städerna från landsbygden blev problemen allt mer påtagliga.

En annan diskurs behandlar kraften i konsumtionskulturen. Denna idé hade starkt inflytande på socialdemokratisk politik och en medvetenhet om hur näringsliv och dagligvaruhandel skulle kunna införlivas blev en stark kraft i svensk bostadsplanering. Genom att stöpa om arbetare till ”konsumenter” kunde svenska politiker knyta en allians mellan kapitalistiska intressen och social välfärd, ett nytt begrepp uppfanns för att koppla samman privata och allmänna intressen. Idéer om rikedom och köpkraft lästes samman med statens apparat av lån och regelverk, vilket möjliggjorde (de primärt privata byggbolagens) byggande av miljonprogrammet och upprätthållandet av en marknad för en galax av förbrukningsprodukter som Sveriges industri kom att producera: från Electrolux tvättmaskiner till Volvos bilar. Fängslade nog använde denna statligt drivna process särskilda åtgärder i planeringen för att sammankoppla privatpersoner med statlig planering och kapitalistiska intressen, till exempel med offentliga garage för individuellt ägda bilar.

Den första salvan av kritik kom i form av en attack på de till synes tvivelaktiga kopplingarna mellan statliga och privata intressen i form av en tidningsartikel i en rikstäckande tidning, med rubriken ”Riv Skärholmen!”. Publiceringen sammanföll med invigningen av Skärholmen i södra Stockholm, som innehöll det största svenska köpcentrum

som någonsin byggts och ett enormt parkeringsgarage med plats för 4 000 bilar; författaren Lars-Olof Franzén angrep i *Dagens Nyheter* den inhumana favoriseringen av butiksytor och bilar och att projektet tagit starkt intryck av amerikansk stadsplanering. Franzén skällde ut det faktum att Skärholmens medborgare, som han såg det, i första hand sågs som konsumenter och först i andra hand som människor. Senare kritik liknade i stället miljonprogramsområdena vid ett stigma som ”bostäder för fattiga”. Detta trots det faktum att miljonprogrammet inte var avsett för detta och således inte motsvarar de subventionerade bostäder som återfinns i andra europeiska länder (social housing). I själva verket fick den ekonomiska ojämlikhet som industrialiseringen utanför Sveriges gränser gav upphov till socialdemokratiska ledare att betona ”övergripande planering” som en metod för att säkerställa social sammanhållning.

Men trots att man försökt lösa svenska problem och hålla samman den svenska nationen, kom miljonprogrammet att ses i ett internationellt perspektiv. Sociala reformatorer, politiker och formgivare utvecklade under samma period ”grands ensembles” i Frankrike, storskaliga bostadsområden, ”estates”, i Storbritannien och offentliga bostadsprojekt, ”projects”, i USA. Det var områden tänkta att hysa de mest behövande i samhället där de formideal som användes liknade de som användes i Sverige. Föraktet för dessa byggnadsprogram, som kom direkt efter att de färdigställts, återspeglas i den samtida kritiken av miljonprogrammet.

I dag kan vi konstatera att miljonprogrammets bostadsområden per automatik, oavsett ursprungsidén, kom att bli Sveriges ”social housing” eftersom boende som kunde lämna områdena kom att göra det. Det klimat av förtvivlan som började färga områdena i början av 1970-talet fann starka paralleller i de dystopiska motsvarigheterna av subventionerade bostäder utanför landet. Ett extremt exempel är ”sarcellitis”, en psykisk sjukdom som sades drabba dem som bodde i det franska bostadsområdet Sarcelles. Ett annat återfinns i de ikoniska bilderna av 1972 års rivning av det ökända bostadsområdet i Saint Louis, Missouri, USA som hette Pruitt-Igoe, byggt på 1950-talet. Tragiska historier och dramatiska skildringar som dessa kopplar bostadsförsörjning med stöd av statliga medel till upplevelsen av projektens misslyckanden. Arkitekturen fick rollen som skurk. Först på senare år har berättelsen om misslyckande ifrågasatts med insikt om

att arkitekturen och stadsplaneringen som formade områdena bara var en länk i samhällsbygget. Mer genomgripande översikter över de processer som drev fram bostadsprojekten visar att det som ses som brister i den modernistiska arkitekturen ofta var ett resultat av händelser, som oplanerade neddragningar av projektens budget, och det faktum att sociala och ekonomiska villkor mer allmänt inte kan ”lösas” enbart med byggd miljö.

Var står vi då i dag? Att miljonprogrammets ”rykte” nu har blivit ett fokusområde för renoveringsprojekt, tyder det på att utgångspunkten kanske inte bör vara nya färger på fasaderna eller tillbyggda balkonger, som var populärt i renoveringsprojekt under 1980- och 1990-talen. I dag behöver vi något annat. Hur ska vi identifiera, mobilisera och utnyttja de kvaliteter som områdena har och kanske till och med dra nytta av deras brokiga och svulstiga historia?

För den som arbetar med miljonprogrammet gör den stora mängden byggnader, de sociala och miljömässiga utmaningarna arbetet medför, och ett ökat fokus på att bevara den modernistiska staden att nya arbetsmetoder är nödvändiga. Arkitekturen måste ta sig an tre tydliga utmaningar. Den första rör uppdraget: att verkligen förstå vilka aktörer som är inblandade i arkitektens komplexa uppdrag inom detta fält; vilka förväntningarna kan vara, och hur man kan utmana dem eller vända dem till fördelar. Den andra är frågan om social och miljömässig hållbarhet: att utveckla proaktiva strategier som är socialt och miljömässigt ansvarstagande i linje med behov och önskemål hos de människor som faktiskt bor i områdena. Den tredje betonar det materiella som en del av den sociala historien; arvet från miljonprogramsområdena återljuder i dag i det svenska samhällets självbild.

Svensk ekonomisk politik genomgick en radikal förändring i början av 1980-talet. Välfärdssamhället på 1960- och 1970-talen förespråkade subventionerade bostäder och en hög grad av offentligt eller kooperativt ägande. Klimatet gynnade stora aktörer som kommunala bostadsbolag, nationella bostadsorganisationer och stora privata företag, vilket ledde till strukturella förändringar inom svenska byggprocesser, som i hög grad har dominerat byggsektorn sedan dess. Byggföretag som Skanska och JM (båda betydelsefulla aktörer på internationell nivå i dag) drog nytta av och utvecklades inom den kollektiva kultur som byggde miljonprogrammet, där organisationen ofta var viktigare än någon galjonsfigur till ”formgivare” eller någon enskild visionär entreprenör.

På 1990-talet kom en förändring i det politiska ledarskapet. Detta ändrade agendan, avreglerade byggmarknaden och avskaffade bostadssubventioner. Offentligt ägda hyresbostäder privatiserades i många attraktiva områden; ekonomiska politiken förordade ”självägande” (i de flesta fall bostadsrätter). Få nya hyreslägenheter byggdes. Stora aktörer var de som gynnades i svensk byggindustri, och de kom att fortsätta dominera marknaden; arbetsmetoder som än i dag används. Vi har fortfarande en grundläggande del av miljonprogramstänkande med oss; det som handlar om en rationell konstruktion, om än i en liberaliserad kontext där bostäder har en lite mindre framskjutna roll. Intressant nog har de senmodernistiska metoderna inte ifrågasatts

på samma sätt som periodens arkitektur- och planeringsprinciper. På 1980-talet rörde sig planeringsteorierna bort från det storskaliga, anonyma och funktionsmässigt separerade. Begrepp som ”mänsklig skala”, ”urban täthet”, ”blandad användning” och framför allt, ”individuell identitet” fick större vikt. Ändå förblev projektledningen anmärkningsvärt modernistisk i sin tendens att tänka i termer av system, omfattande planer och zonindelning.

Till nyligen har denna obalans mellan planering och förvaltning visat sig ha ett extremt dominerande inflytande på svenska arkitekters arbete. Projektledningen är ryggraden i byggbranschen och utgår i och med detta från idéer om det modernistiska ”nya”. I det avseendet försöker den tillämpa systematiskt tänkande – gärna ett tänkande som kan föras vidare från projekt till projekt. När det gäller arkitektur och i synnerhet det yttre brukar både kunder och användare ha starka önskemål om att ombyggnadsprojekt ska ha ett individuellt ”utseende”. I den avreglerade ekonomin ser utvecklare, städer och privatpersoner ofta byggnader som handelsvaror. En unik form säljer projektet. Fenomenet med stjärnarkitekter som bygger radikala ikonbyggnader är välkänt internationellt. Mer intressant är att sådana kopplingar mellan bild och form även verkar på en mycket mer vardaglig nivå. I ett svenskt uppdrag måste arkitekter ofta medla mellan systemen som efterfrågas av projektledarna och uppfattningen om det ”lokala”. Det handlar delvis om att definiera bostadsområdets uppbyggnad, men det anses också att uppgiften är att klä den rationella produkt som generella projektledningssystem genererat med en säljbar individuell identitet. Inte överraskande att arkitekturen ofta anses ha en dekorativ karaktär.

Att på nytt ta upp frågan med miljonprogrammet innebär alltså en stor möjlighet, eftersom den markerar en återgång till den scen som gav grunden för många av relationerna som fortfarande påverkar våra byggmetoder. Märkligt nog, kanske, har de systematiserade bostadsblocken från miljonprogrammet med tiden förvärvat lokala egenskaper – både på en känslomässig och en fysisk nivå. För att arbeta med bostadsområden, som har en sådan skala, på ett hållbart sätt, krävs en omprövning av de roller som projektlednings- och arkitektrollen har och deras relation till föreställningarna om det lokala. En parallell utveckling och en dominerande roll i arkitektens arbete är tanken på hållbar utveckling med dess trefaldiga fokus på ekonomiska, miljömässiga och sociala aspekter. Hållbarhet är ett mantra som upprepas så ofta att det nästan blir innehållslöst. Att bygga för miljöprestanda, ofta med högteknologiska lösningar, har också blivit en del av varumärkesstrategin för många fastighetsbolag. Den ökande medvetenheten om den moderna livsstilens miljöpåverkan medför emellertid andra mer svåråtkämpliga utmaningar: så väl jakt på bra material, omvärdering av beteenden (från förväntningar på inomhustemperatur till bilanvändning) som ett ökat intresse för det ”gröna” (integrering av växter, trädgårdar, stadsodling och liknande). Beteendefrågor och sociala frågor är sammanflätade, men de är fortfarande den minst utforskade dimensionen av hållbarhetsbegreppet i dagens stadsplanering.

För att skapa en hållbar social förändring efterfrågas delaktighetstrategier. I Sverige har arkitekter och planerare som arbetat för att förnya det senmodernistiska byggnadsbeståndet ofta betonat behovet av delaktighet från lokalt boende som ett sätt att rehabilitera det negativa anseendet hos miljonprogramsområdena. Hittills har sådana ansträngningar inte haft några större framgångar, trots formrelaterade metoder som att byta fasadfärger, lägga till sadeltak eller andra kosmetiska detaljer. Enbart fysiska förändringar kan inte lösa de ekonomiska och sociala problemen. Med förändrade ekonomiska förutsättningar och nya grupper av hyresgäster blir det allt viktigare att hitta nya sätt att engagera boende, företag och föreningar. Frustration över tidigare verkninglösa processer bidrar till invånarnas känsla av hopplöshet, som vi sett i oroligheter i till exempel Rosengård, Malmö 2008 och Husby, Stockholm 2013. Talet om kris som ofta används i samtal om förnyelse kan dock balanseras med talet om möjligheter. Genom att ge människor makt, inte genom trötta toppstyrda planeringsprocesser, utan genom att låta dem uttrycka åsikter och skapa situationer där de kan bidra till att driva, förmedla och eventuellt förändra sina boendemiljöer förbättras möjligheten till att få hållbara bostadsområden.

I linje med dessa tankar har det, i Sverige och internationellt, vuxit fram en ny typ av arkitektkontor som inte bara ritar och bygger nya konstruktioner, utan snarare ser arkitekturen som ett samarbetsprojekt med flera upphovspersoner. Deltagandeprocesser och nya metoder når längre än dialog och de miljömässiga och fysiska bedömningar vi oftast förlitar oss på. Det pekar på en attitydförändring på alla sätt radikalt annorlunda de dekorativa gester som enbart utlovar ambitiös förändring utan att skapa nya mekanismer för att förändring ska ske.

Det är också en ny tanke att de senmodernistiska byggnadsmiljöerna i miljonprogrammet är en viktig del av vår historia. Ändå är dessa områden, som länge betraktats som misslyckanden – kanske till och med att de haft så lågt värde att de borde rivas – hem för en stor del av den svenska befolkningen; de borde behandlas med respekt. 40 eller 50 år efter att de byggdes är detta stadsdelar, där människor har vuxit upp, platser som är kopplade till minnen. De är nu en del av vårt kulturarv, något som vi vanligtvis förknippar med konservatism: bundet till vissa idéer eller till bevarande, stillastående, av att förändring hindras.

Att tänka på kulturarvet när man närmar sig senmodernistiska bostadsområden kan bli en befriande utgångspunkt för återupptäckten och förnyelsen som kan nå bortom den så dominerande negativa bilden. När man ser platser genom historiens lins är det ofta nödvändigt att kartlägga de befintliga förhållandena, både resterna av de ursprungliga miljonprogramstrukturerna och förändringarna som skett över tid. I en sådan kartläggning ingår även personernas, som deltar i dessa förändringar, önskemål och historier, så väl röster underifrån (enskilda medborgare, boende och lokala organisationer) som de traditionella uppifrån-aktörerna (arkitekter, planerare, entreprenörer och förvaltare).

En vilja att införliva historien utan att vara beroende av den ger oväntade perspektiv för renoveringsprojekt. Det gör att man kan ha respekt för ursprungliga avsikter som införlivats i byggnaderna, egenskaper som ofta skymms av den kritik som säger: "Dessa platser är fula". Det erbjuder också

omklassificeringar av så väl permanenta som tillfälliga fenomen: en platsbyggd vägg kan vara lättare att ändra än beteendemönster. Ett sådant tillvägagångssätt gör att uppmärksamheten åter fokuserar på de föremål, handlingar och individer som utgör arvet från den arkitektur som ska förändras. Metoden kräver ett förändrat tanke sätt; tanken att arkitektur enbart består av fysiska eller materiella byggnader som är "färdiga" vid en viss tidpunkt, eller renoverade vid en annan, blir svår att vidhålla.

Inom arkitekturen har frågan om man ska arbeta i nära dialog med originalet eller lägga fram radikala nya planer när man föreslår förändringar och tillägg varit ett återkommande dilemma. Projekt för att förändra hela bostadsområden kan lätt bli alltför dyra och man riskerar att överse befintliga kvaliteter. Men en konsekvent och grundlig historisk analys av varför saker gjordes som de gjordes bidrar till att artikulera drivkrafterna bakom den ursprungliga arkitekturen. Varför planerades lägenheter på ett visst sätt, vad var tanken bakom det konstruktionssystemet?, och så vidare. På det sättet kan man sätta ihop en övergripande berättelse som beskriver miljonprogrammets arkitektur i relation till den sociala kontexten. Genom att inkludera erfarenheterna från de människor som har bott i områdena sedan de byggdes, såväl som politiken och drivkrafterna bakom dagens planerings- och upphandlingskultur, skapar man en grund för arkitektoniskt tänkande som går längre än en "mellanskala" av kosmetiska förändringar av byggnaderna. Att ändra berättelsen och fördjupa såväl allmän som lokal kunskap fungerar som ett mycket starkt verktyg på egen hand.

Vart leder allt detta till när det gäller ombyggnad, förändring och nybyggnation? Denna platspecifika strategi – som framhåver processen snarare än produkten som arkitektens huvudfokus – står i stark kontrast till miljonprogrammets rationella agenda. Den innefattar snarare än avvisar de ursprungliga tankegångar som ledde till utformningen av bostadsområdena. Den understryker tankegången att även de mest universella idéerna med tiden utvecklar en nära relation till den specifika platsen.

Vilka arkitektoniska metoder och projekt växer fram när en mängd 50 år gamla byggnader och platser i huvudsak byggda av betong hamnar i centrum? Det blir snabbt tydligt att man för att ställa dessa frågor måste fråga vad ett arkitekturprojekt är i dag. Vilka typer av projekt kan ett litet eller perifert arkitektkontor, en samhällsgrupp eller en privatperson skapa för att påverka inte bara den fysiska platsen, utan också de statliga och strukturella processerna som är knutna till den? Visst är korporativismen införlivad i det svenska miljonprogrammets genetiska material men redan när det byggdes på 1960- och 1970-talen var det den privata sektorn som gjorde vinst på byggandet och de hade därmed ett egenintresse i dess fysiska form, dess uppbyggnad och organisation. I dag har allianser mellan privat kapital, stora företag, kommunala bostadsföretag, kommuner, nationella myndigheter och globala lagstiftningsramar inflytande på renoveringsprojekt, särskilt när det gäller arv och kulturellt värde.

Det är problem som inte är unika för Sverige. Sedan 1950-talet har arkitektkontor i Europa tagit upp frågor om hur man ska agera med en betydelseladdad byggd miljö med lager av sociala erfarenheter, som är i offentlighetens ljus och politiskt riskabelt. Exempelvis återfinns sådana tankegångar i Cedric Price

→ Fokus på delaktighet har resulterat i en brist på form och estetik.

analytiska ritningar som visar lagstiftningslandskapet kring Fun Palace-projektet i och omkring London. De har också tagits upp på ett välkänt sätt i samband med förnyelsen av 1970-talets storskaliga bostadsprojekt av arkitektkontoret Lacaton & Vassal i Frankrike genom Plus-projektet och genom MUF architecture i England. Sådana metoder har krävt att arkitekterna inte bara utvecklar ett arbetssätt, utan också teorier om hur de går till väga. Ett exempel på detta är arbetet på Sheffield School of Architecture i England (med Jeremy Till, Doina Petrescu och närstående organisationer som Public Works) som undersöker arkitektens framtid med delaktighetens möjligheter. Med en annan metod försöker Pier Vittorio Aureli och Martino Tataro (Dogma) återta arkitektens autonomi och dess inneboende förbättrande kraft att göra gott. Både delaktighet och självständighet var viktiga teman inom arkitekturdebatten i mitten av 1970-talet, båda sprungna ur kritiken av miljonprogrammet och liknande projekt världen över.

Ändå har fokus på delaktighet resulterat i en brist på form och projekt med det estetiska i fokus, det är en arbetsmetod som är politiskt korrekt formmässigt men riskerar att bli misslyckad "palettarkitektur". Det som behövs när man ska göra om miljonprogramsområdena är något mer radikalt. Hur skulle ett arkitekturprojekt vara om det behöll arkitektens intresse för estetiska värden samtidigt som det kunde väcka ett sant engagemang för det sociala? Detta arkitekturprojekt kommer oavsett övriga egenskaper alltid att innebära medling på ett grundläggande sätt. Arkitektens makt att föreställa sig olika framtider, med eller utan upphovsmän, är särskilt kraftfull på grund av att gränsen mellan den fysiskt byggda miljön och den förmedlade kulturella bilden är otydlig. Representation är verkligen att representera och därmed förändra verkligheten. De intressanta frågorna blir: vilken typ av representation, i vilket media, i vilket rum, med vilken publik? Ett sådant arkitekturprojekt kan inte genomföras enbart genom arkitektens normativa åtgärder. Det kan inte åstadkommas reaktivt inom befintliga processer för beslutsfattande. Frågan är inte vem som bestämmer; allt skulle inte nödvändigtvis bli bättre om de tysta fick göra sin röst hörd (drömmen om deltagande), eller om den nietscheanska superarkitekten äntligen fick göra på "sitt" sätt (drömmen om självständighet). Det är ett arkitekturprojekt som, på ett grundläggande sätt, skulle behöva ändra de proces-

ser där arkitektur och arkitekter blir inblandade; upptäcka nya områden där lite smart tänkande med fördel kunde behövas; för att ge plats åt omprövning. Förnyelsen av den senmodernistiska arkitekturen i välfärdsstaten är en stor utmaning. Det är också något som har avgörande betydelse för samhället. På många håll i Sverige har de behov som motiverade byggandet av ytterligare bostäder på 1960-talet återuppstått i dag.

I fråga om vilka historier som samlas in påminner strategin om metoder med materiell historia som finns hos en författare som Peter Englund. Här erkänns det efemära och det personliga som likvärdigt det strukturella och konstruktionsmässiga för den väv som platser och erfarenheter formas av, och som viktiga saker som "historia" eller "arkitektur" beskrivs genom. Att erkänna detta material som del av den väv som skapar de "platser" som utgör miljonprogrammet är kraftfullt. Materialet i en sådan berättelse måste vara olikartat, knepigt och svårt att greppa, innehålla individuella upplevelser, apokryfiska berättelser, åsikter, medling, byggregler, ekonomiska modeller, materialtekniker, arbetsmetoder, företagsorganisatoriska vanor, och mycket mer. En sådan berättelse ligger närmare den renässansidé om historia som beskrivs i Michel Foucaults *Les mots et les choses* (1966) som "allt som registrerats om ett ämne", än någon uppfattning om vetenskaplig historisk fakta, sanning eller berättelse.

Denna idé om historia kräver en konkret och konstruktiv åtgärd. Men att hävda att det finns möjlighet för en ny svensk "medelväg" att följa för välfärdsstatens senmodernistiska arkitektur – mellan att förespråka deltagandeplanering (som betonar social delaktighet) och planering av stora aktörer (bunden till stora privata aktörers intressen) – är en laddad position. Tidigare politiska traditioner och ideologier skapade liknande samarbeten mellan privata intressen och en idealiserad bild av starka medborgare med förmåga att uttrycka personliga val. Arkitekter har troget tjänat den processen och traditionen av sociala framsteg genom utformningen av den byggda miljön. Att ta itu med miljonprogrammet på 2000-talet är att ta itu och komma till rätta med ett mycket speciellt historiskt och historiografiskt förhållningssätt. ◻

ESSÄN ÄR ETT UTDRAG UR KOMMANDE BOKEN FUTURE PEOPLES' PALACE (ARVINIUS), RED. OLA BROMS WESSEL, JENNIFER MACK OCH TIM ANSTNEY, TILLSAMMANS MED ARKITEKTKONTORET SPRIDD.